

تحلیل روند سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال ازبکستان؛

پیشران‌ها، راهبردها و سناریوها

صالح سلاورزی زاده^۱

جهانگیر کرمی^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۱۵

چکیده

استراتژی‌های سیاست خارجی کشورها همیشه تابعی از نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت‌ها و چالش‌های محیطی بوده است. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی باعث فعال شدن سیاست خارجی ایران در کشورهای آسیای مرکزی گردید. از سال ۱۳۷۰ شمسی و آغاز روابط سیاسی ایران و ازبکستان، روابط دو کشور روندها و رویدادهای متنوعی را تجربه نموده است. این پژوهش در تلاش است با اتخاذ رویکردی «بینارشته‌ای» به تحلیل و بررسی پیشران‌ها، روندها، رویدادها و نهایتاً سناریوهای استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با ازبکستان پرداخته و به این مسأله اصلی پژوهش پاسخ دهد که: رابطه میان مقدمات داخلی ایران و محذورات محیطی ازبکستان در راهبردهای سیاست خارجی ایران در این کشور چگونه بوده است؟ نتایج پژوهش حکایت از این دارد که نقاط قوت داخلی استراتژی‌های ایران در ازبکستان تحت تاثیر محذورات و تهدیدات محیط ازبکستان و محیط بین المللی قرار گرفته که منجر به عدم موفقیت راهبردهای سیاست خارجی ایران در این کشور شده است، اما تغییر شرایط سیاسی داخلی ازبکستان در کنار سیاست نگاه به شرق ایران و عضویت در سازمان شانگهای سناریوهای محتمل و مطلوب سیاست خارجی ایران در ازبکستان حکایت از حرکت به سمت سناریوهای خوشبینانه و تعمیق روابط دوجانبه طرفین دارد.

واژگان کلیدی: ازبکستان، ایران، سوات، سناریو

۱. دانش آموخته دکتری روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان، ایران.

۲. دانشیار گروه مطالعات روسیه، آسیای میانه و قفقاز، دانشگاه تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: Jkarami@ut.ac.ir

آسیای مرکزی منطقه‌ای در قاره‌ی آسیا در شرق دریای خزر، غرب چین، شمال افغانستان و جنوب روسیه است. آسیای مرکزی از نظر تاریخی با مردم کوچ نشین و جاده ابریشم که زمانی مسیرهای تجاری مهمی در سراسر قاره آسیا بود، پیوند خورده است. این منطقه چهارراهی برای جا به جایی مردم، کالاها و افکار بین اروپا، آسیای غربی، آسیای جنوبی و شرق آسیا بوده و می‌باشد.

آسیای مرکزی از نظر تاریخی در کانون توجه امپراتوری‌ها و کشورهای مختلف بوده و می‌توان گفت که این منطقه در تمام دوره‌های تاریخ خود کم و بیش در وضعیت «بازی بزرگ»^۱ قرار داشته است. این منطقه کانون «بازی بزرگ» بین امپراتوری بریتانیا و تزار روس در قرن نوزدهم میلادی و سپس اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده در دوران جنگ سرد در قرن بیستم بود. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال جمهوری‌های قزاقستان، ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ترکمنستان، قدرت‌های مختلف منطقه‌ای و غیرمنطقه‌ای مانند روسیه، چین، آمریکا، اتحادیه اروپا، ترکیه، ایران و ... هند و حتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به دنبال تأثیرگذاری بر امور منطقه بودند و یک «بازی بزرگ جدید»^۲ را آغاز کردند، که رقبای زیادی درگیر هستند.

در نظم جهانی در حال تغییر که در آن رقابت برای قدرت بین شرق (چین و روسیه) و غرب (ایالات متحده و اتحادیه اروپا) در مرحله‌ای تعیین کننده است، آسیای مرکزی یک میدان رقابتی مهم خواهد بود. قدرت‌های بزرگ از این منطقه مهم استراتژیک برای رقابت و افزایش حوزه نفوذ خود استفاده می‌کنند. در این زمینه قدرت‌های بزرگ بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، آسیای مرکزی را منطقه‌ای مهم و تأثیرگذار می‌دانند که قابلیت‌های مناسبی جهت آزمایش استراتژی‌های خود در راستای تثبیت نظم بین‌المللی بعد از جنگ سرد یا به چالش کشیدن نظم فعلی و گسترش حوزه بازیگری خود و جلوگیری قدرت‌گیری رقبا را دارا می‌باشد.

قسمت‌های زیادی از این منطقه و همچنین منطقه‌ی قفقاز از دوران باستان تا قرن نوزدهم میلادی جزئی از قلمرو ایران بود. با آغاز رقابت‌های استعماری میان روسیه

^۱ . Great Game

^۲ . The New Great Game

تزاری و بریتانیا و اهداف استعماری این دو کشور در قرن نوزدهم میلادی، روسیه تزاری در راستای سیاست خارجی توسعه‌طلبانه خود و بعد از دو دوره جنگ با حکومت قاجاریه، طی معاهدات گلستان، ترکمانچای و آخال موفق به اشغال و انضمام این مناطق به قلمرو روسیه تزاری شد.

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی ایران از نخستین کشورهای بود که استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی را به رسمیت شناخت و اقدام به تأسیس سفارتخانه در این کشورها نمود. جمهوری اسلامی ایران طی سالیان متمادی روابط خود را با کشورهای آسیای مرکزی تحکیم بخشیده است. تهران در اوایل دهه ۱۹۹۰ با بهره‌گیری از جنبه‌های فرهنگی، قومی و زبانی مشترک به دلیل میراث تاریخی سیاست فعالی را از جمهوری تاجیکستان آغاز نمود و متعاقباً، استراتژی نفوذ خود را به سایر کشورهای آسیای مرکزی گسترش داد. برای جمهوری‌های آسیای مرکزی، ارتباط با ایران امتیازات ارزشمندی مانند کربدورها و زیرساخت‌های حمل و نقل انرژی، توان فناورانه، مبادلات تجاری و مهم‌تر از همه نفوذ بر سازمان‌های مهم منطقه‌ای مانند سازمان همکاری اقتصادی (ا.کو)^۱، سازمان همکاری اسلامی^۲ و سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک)^۳ را به دنبال خواهد داشت. جمهوری ازبکستان که در قلب آسیای مرکزی و کشوری محصور در خشکی می‌باشد، یکی از جمهوری‌های آسیای مرکزی است که ایران در سال ۱۳۷۰ استقلال این کشور را به رسمیت شناخته و اقدام به برقرار روابط سیاسی با این کشور نمود. این پژوهش با استفاده از رویکردی «بینارشته‌ای^۴» و «آینده محور^۵» متشکل از دو مدل برنامه‌ریزی مدیریت استراتژیک یعنی «سوات^۶» و «پستل^۷» و تکنیک «سناریوسازی مخروطی^۸» به «تحلیل روندی^۹» سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این کشور پرداخته و به این مساله اصلی پژوهش پاسخ دهد که: در قالب «تحلیل روندی»

^۱ . Economic Cooperation Organization

^۲ . Organisation of Islamic Cooperation

^۳ . Organization of the Petroleum Exporting Countries

^۴ - Interdisciplinary

^۵ - Future-Oriented

^۶ . Swot

^۷ . Pestel

^۸ . Conical Scenario Planning

^۹ . Trend analysis

استراتژی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ازبکستان دارای چه ویژگی‌های می‌باشند؟ پیشران‌ها، راهبردها و سناریوهای محتمل و مطلوب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ازبکستان کدامند؟ رابطه میان مقدرات داخلی جمهوری اسلامی ایران و مقدرات محیطی ازبکستان در راهبردهای سیاست خارجی ایران در این کشور چگونه بوده است؟ در پاسخ به سوالات پژوهش این فرضیه مطرح می‌شود که به نظر می‌رسد با وجود مقدرات و نقاط قوت داخلی و محیطی، راهبردهای سیاست خارجی ایران در جمهوری ازبکستان بیشتر متأثر از مقدرات و تهدیدات محیطی بوده است.

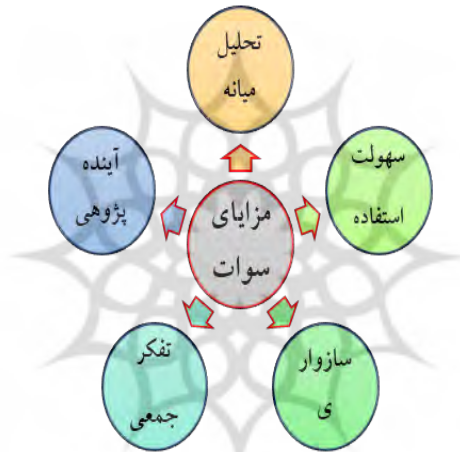
۱- رهیافت نظری

تحلیل سیاست خارجی کشورها در قالب یک تئوری یا مدل تحلیلی نمی‌تواند نتایج قابل اتکاء و مستدلی عاید محققان سیاست خارجی نماید، با توجه به این موضوع پژوهش حاضر تلاش نموده است با ایجاد مدلی مفهومی متشکل از دو مدل برنامه‌ریزی استراتژیک و مدیریت راهبردی به نام مدل «سوات» و «پستل» و تکنیک سناریوسازی مخروطی به تحلیل سیاست خارجی ایران در جمهوری ازبکستان بپردازد.

۱-۱- تحلیل «سوات»

سوات یک ابزار تجزیه و تحلیل استراتژی کلاسیک بر اساس چهار مولفه است: نقاط قوت، ضعف (در داخل)، فرصت‌ها و تهدیدات (محیط). اصطلاح سوات ابتدای کلمات Strength به معنای قوت Weakness به معنای ضعف، Opportunity به معنای فرصت و Threat به معنای تهدید است (Qasim, 2021: 528). ماتریس سوات کمک می‌کند بر نقاط قوت خود تمرکز کنید، ضعف‌های خود را کم کنید، و از فرصت‌هایی که در دسترس شما است، استفاده کنید و آثار تهدیدات خارجی را کاهش دهید (Mindtools, 2018: 13). همچنین به پژوهشگر کمک می‌کند پدیده‌ها و رویدادها را از دیدگاه‌ها و جنبه‌های مختلف مطالعه کند (Embu Saidi et al., 2019: 333). بر اساس مدل سوات چهار راهبرد در سیاست خارجی قابل تشخیص می‌باشد:

- راهبرد (اس. او^۱) یا تهاجمی^۲: کشورها با تاکید بر نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند از فرصت‌های محیطی نهایت استفاده را ببرند.
- راهبرد (اس.تی^۳) یا اقتضایی^۴: کشورها با استفاده از نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند با تهدیدهای محیطی مقابله کنند.
- راهبرد (دبلیو.او^۵) یا انطباقی^۶: با استفاده از فرصت‌های محیطی می‌کوشند نقاط ضعف داخلی را ترمیم کنند.
- راهبرد (دبلیو.تی^۷) یا تدافعی^۸: کاهش چالش‌های محیطی و ضعف‌های داخل مولفه‌های این راهبرد هستند. در این استراتژی دولت‌ها سیاست خارجی منفعلی دارند. (Osita, et al. 2014: 27)

شکل (۱) - مزایای استفاده از مدل سوات (نگارندگان)

^۱. SO
^۲. Offensive
^۳. ST
^۴. Contingent
^۵. WO
^۶. Adaptive
^۷. WT
^۸. Defensive

۲-۱- ماتریس پستل

اصطلاح پستل اشاره به حروف اول شش دسته متغیر محیطی کلان موثر در مدل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، فناوری، حقوقی و زیست محیطی) دارد. هدف این مدل این است که محیط خارجی توسط تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی موجه توجه جدی قرار گیرد (Alanzi, 2018:4). با استفاده از این دو مدل نقاط قوت و ضعف داخلی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با ازبکستان و فرصت‌ها و چالش‌های محیط ازبکستان برای ایران فهرست و مورد تحلیل قرار می‌گیرند و اقدام به تعیین پیشران‌های تاثیرگذار می‌کنیم.

جدول ۱- فاکتورهای شش‌گانه پستل، (نگارندگان)

سیاسی	اقتصادی	اجتماعی	فنی (تکنیکی)	زیست محیطی	قانونی
وضعیت سیاسی کشور چگونه است؟	عوامل شایع اقتصادی کشور کدامند؟	فرهنگ تا چه میزان اهمیت دارد؟ و عوامل تعیین کننده ی آن کدامند؟	چه نوآوری‌های تکنولوژیکی، منافع قابل قبول و تغییراتی در نظام کاروبیستم احتمال دارد ظهور کنند؟	مسائل و چالش‌های زیست محیطی کدامند؟	آیا بخش رایج و پرقدرتی در قانونگذاری وجود دارد که فعالیت‌ها را تنظیم کند؟

۳-۱- آینده پژوهی

آینده پژوهی نوعی پژوهش مبتنی بر روش شناختی در مورد آینده‌های جایگزین از نوع آنچه ممکن است و یا آن چه ترجیح داده می‌شود، می‌باشد که هدف آن پیش‌بینی و تاثیرگذاری بر آن آینده است (Bengston et al, 2012: 2). آینده پژوهی به عنوان یک هنر

و یک علم هدفش گسترش افق و حوزه تفکر به گونه‌ای است که در آینده فرصت‌های متفاوت و جایگزین برجسته شود (Motti, 2017: 2).

۴-۱- سناریوسازی

تکنیکی مهم است که به دولت‌ها کمک می‌کند تا برای رخدادهای احتمالی مهیا شوند و منجر به آمادگی لازم آنها همراه با ابتکار و انعطاف لازم آنها می‌شود (Schwarz, 2008: 237). هرمان کان^۱ یکی از بنیان‌گذاران آینده‌پژوهی و پدر برنامه‌ریزی سناریو می‌باشد، از دیدگاه کان سناریوها توصیف وضعیت آینده و سیر حوادث می‌باشند که به فرد اجازه می‌دهد از زمان حال به آینده پیش برود (Amer, Daim and Jetter, 2013: 23).

هدف اصلی سناریوها شناسایی روندهای موجود و عدم قطعیت‌های کلیدی و ترکیب آنها در تصاویر آینده است (Schwarz, 2008: 238). تجزیه و تحلیل سناریو به عنوان هنر کنار هم قرار دادن روندهای فعلی جهت روبرو- شدن با ترکیبات غیرمنتظره آینده‌ی تعجب آور توصیف می‌شود (Barma And Others, 2016:119). برنامه‌ریزی سناریو نه تنها شامل تشکیل سناریوها بلکه مجموعه‌ای از راه‌حل‌های مدیریت و اقدامات در برنامه‌ریزی استراتژیک است (Frolova et al, 2017:312). آینده شامل چهار قسمت رویدادها^۲، روندها^۳، تصویرها^۴ و اقدام‌ها^۵ می‌شود (اسلامی و حسینی، ۱۳۹۵: ۴۹).

-رویدادها آینده‌های ممکن هستند که امکان وقوع دارند.

-روندها رخدادهای هستند که وقوع آنها از گذشته و حال شروع شده و تا زمان حال امتداد یافته است.

-تصاویر آینده‌های مطلوب مورد نظر مردم را به نمایش می‌گذارند و عرضه می‌نمایند.

-به راه حل‌ها در جهت دست یافتن به آینده مطلوب، اقدام گفته می‌شود (Karami & Keshavarzi, 2014:75)

¹ - Herman Kahn

² - Events

³ - Trends

⁴ - Images

⁵ - Actions

با تشریح چارچوب تئوریک و پیشینه پژوهش در مراحل بعد اقدام به تعیین و تحلیل پیشران‌ها، روندها، رویداد و تصاویر نموده و نهایتاً سناریوهای مربوطه در ارتباط با آینده‌ی روابط ایران و ازبکستان نگاشته خواهد شد.

(۲) - ادبیات پژوهش

زرقانی، احمدی و حکیمی خرم (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان: «اهمیت نقش و جایگاه دیپلماسی فرهنگی در بسط روابط ایران و ازبکستان»، به این مساله پرداخته است که ایران و ازبکستان چگونه قادر خواهند بود روابط همگرا و روبه جلوی داشته باشند و نهایتاً به این نتیجه رسیده‌اند که عقبه‌ی فرهنگی طرفین مهم‌ترین نقش را در این زمینه بازی خواهد کرد. عطایی و کوزه‌گر کالجی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان: «تاملی بر سیاست خارجی جمهوری ازبکستان از منظر نظریه پیوستگی» به تحلیل سیاست خارجی ازبکستان از منظر تئوری پیوستگی روزنا پرداخته و دو متغیر فرد و محیط بین‌المللی بیشترین تاثیر را بر سیاست خارجی این کشور داشته‌اند. روکا^۱ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «ژئوپلیتیک ایران در اوراسیا بعد از توافق هسته‌ای^۲» به تحلیل و بررسی روابط ایران و منطقه بعد از فروپاشی شوروی در ۱۹۹۱ می‌پردازد. نگارنده دغدغه‌های دیپلماسی ایران در پندارهای ژئوپلیتیک را همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای سیاست خطوط لوله، وضعیت دریای خزر و سیاست‌های فرهنگی این کشور در منطقه می‌داند. وست نید^۳ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «آسیای مرکزی در تصورات ژئوپلیتیک ایران» به تحلیل و بررسی روابط ایران و منطقه‌ی آسیای مرکزی بعد از فروپاشی شوروی در ۱۹۹۱ می‌پردازد و سیاست خارجی ایران در این منطقه را عملگرایی اقتصادی توصیف می‌کند. با بررسی پیشینه پژوهش مشاهده شد که پژوهش‌های زیادی در این زمینه چه در داخل و چه خارج انجام نشده است و معدود کارهای انجام شده هم دید جامع و کاملی در تحلیل و آسیب شناسی سیاست خارجی ایران در ازبکستان نداشته‌اند. این پژوهش با اتخاذ رویکردی جدید و بینارشته‌ای تلاش خواهد کرد، جمیع متغیرهای

^۱ - Rocca

^۲ - Iran's Geopolitics in Eurasia After the Nuclear Deal

^۴ - Vest Nield

داخلی و خارجی موثر بر مساله پژوهش را تعیین نموده و با تحلیل راهبردهای فعلی ایران در این کشور به نگارش سناریوهای مرتبط اقدام نماید.

۳-پیشران‌ها

پیشران‌ها گروهی از مولفه‌های تشکیل داده و ایجادکننده آینده می‌باشند که بر همه گونه‌های آینده به طور جهانی یا محلی تاثیر می‌گذارند. پیشران‌ها از تعامل دیالکتیک مولفه‌های روندها، رویدادها، تصاویر و اقدام‌ها قابل شناسایی هستند (Tavalaee, 2014: 108).

در این بخش از پژوهش پیشران‌های شش‌گانه‌ی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، تکنولوژیکی، محیطی و قانونی جهت سهولت کار و جلوگیری از اطناب مطالب به این صورت ادغام می‌شوند:

-پیشران‌های سیاسی (سیاسی و قانونی)

-اقتصادی (اقتصادی، تکنیکی، محیطی)

-اجتماعی-فرهنگی

در ادامه به تحلیل این پیشران‌ها می‌پردازیم.

۳-۱-پیشران‌های سیاسی

مجموعه‌ای از مولفه‌های مختلف سیاسی و قانونی در سطح داخل و محیط می‌باشند که تاثیر زیادی بر سیاست‌های گذشته، حال و آینده‌ی ایران در جمهوری ازبکستان دارند. در این بخش از پژوهش، تاثیر مولفه‌های سیاسی و قانونی بر سیاست خارجی ایران در کشور ازبکستان بررسی می‌شود. نظام سیاسی (فرایند تصمیم‌گیری)، اصول سیاست خارجی، دیپلماسی سازمانی، تفکرات استراتژیک، نسبت معنای هنجاری (شالوده)، آینده‌پژوهی و الزامات ساختار بین‌المللی از مولفه‌ها و پیشران‌های سیاسی-قانونی هستند که با تحلیل آنها وضعیت سیاسی-قانونی ایران و جمهوری‌های ازبکستان مورد بررسی قرار خواهد گرفت. ازبکستان کشوری محصور در خشکی است که در قلب منطقه‌ی آسیای مرکزی قرار دارد. این کشور از شمال و شمال غربی با قزاقستان، از شرق و جنوب شرقی با قرقیزستان و تاجیکستان، از جنوب با افغانستان و از جنوب غربی با ترکمنستان هم مرز است. روسیه در اواخر قرن نوزدهم ازبکستان را فتح کرد و مقاومت

سرسخت در برابر ارتش سرخ پس از جنگ جهانی اول سرانجام سرکوب شد و نهایتاً دولت اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی، ازبکستان را به عنوان یکی از جمهوری‌های تشکیل دهنده این کشور در سال ۱۹۲۴ اعلام کرد. با فروپاشی شوروی، ازبکستان استقلال خود از اتحاد جماهیر شوروی را در ۳۱ آگوست ۱۹۹۱ اعلام کرد (Allworth, 2021).

جدول ۲- قوت‌ها و ضعف‌های سیاسی - قانونی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با جمهوری ازبکستان منبع: (قانون اساسی و برداشت‌های نگارنده از آن)

ردیف	عنوان	توضیحات	S	W
۱	نظام سیاسی (فرایند تصمیم‌گیری)	نظام سیاسی ج.ا. ایران ترکیبی از نظام‌های ریاستی و پارلمانی تحت نظارت ولی فقیه است.	*	
۲	اصول سیاست خارجی	نهی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح آمیز متقابل با دول غیر محارب	*	
۳	دیپلماسی سازمانی	در قالب سازمان اکو، سازمان همکاری اسلامی، موافقتنامه عشق آباد، سازمان شانگهای و سازمان ملل متحد ارتباط سازمانی دو کشور برقرار می‌باشد.	*	
۴	تفکرات استراتژیک	با روی کار آمدن شوکت میرضیایف توجه ج.ا. ایران با توسعه روابط با این کشور افزایش یافته است.	*	
۵	نسبت معنای هنجاری (شالوده)	هنجارهای معنای انقلاب اسلامی ایران در تضاد با هنجارهای سکولار ازبکستان قرار دارد.	*	
۶	آینده‌پژوهی	عنصر آینده‌پژوهی در استراتژی‌های سیاست خارجی ج.ا. ایران در ارتباط با کشور ازبکستان مشاهده نمی‌شود.	*	

۷	الزامات ساختاربین المللی	ساختار بین المللی و حضور قدرت‌های رقیب چون امریکا و سایر کشورهای منطقه‌ای رقیب بر استراتژی سیاست خارجی ایران در این کشور تاثیر داشته است.	*
---	--------------------------	---	---

با نگاهی به مندرجات جدول (۲) مشخص می‌شود که پیشران‌های سیاسی-قانونی: نظام سیاسی و سلسله مراتب تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران، اصول سیاست خارجی از قبیل نفی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح آمیز متقابل با دول غیر محارب از نقاط قوت راهبردهای سیاست خارجی ایران در ازبکستان هستند و با توجه به نگاه بدبینانه کریم اف نسبت به حضور ایران در منطقه قطعاً این کشور تا دوره ایشان جایگاه مهمی در تفکرات استراتژیک ایران نداشت و دیپلماسی سازمانی سازنده‌ای هم با این کشور در جریان نبود. اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف و تغییر در تفکرات سیاست خارجی این کشور نگاه طرفین مثبت و رو به جلو می‌باشد. محذورات ساختاربین‌المللی هم از زمره موانع و ضعف‌های حضور ایران در این کشور تحلیل می‌شود. در کل شاید بتوان با تقسیم وضعیت سیاسی این کشور به قبل و بعد کریم اف به این صورت ادعا کرد که پیشران‌های سیاسی-قانونی ایران نسبت به ازبکستان در دوره کریم اف با چربش ضعف‌ها و دوره شوکت میرضیایف اندکی به سمت نقاط قوت متمایل شده است.

جدول ۳- فرصت‌ها و تهدیدات سیاسی-قانونی ازبکستان در ارتباط با ایران منبع: (قانون اساسی ازبکستان و برداشت‌های نگارنده از آن)

ردیف	عنوان	توضیحات	O	T
۱	نظام سیاسی (فرایند تصمیم‌گیری)	طبق ماده یک قانون اساسی ازبکستان یک جمهوری دموکراتیک مستقل است. طبعاً در نظام‌های مثل ازبکستان که صرفاً قانون اساسی دموکراتیک داریم به ترتیب فرد، نقش، ساختاربین‌الملل، جامعه در استراتژی سیاست خارجی نقش عمده ایفا می‌کند.	*	

۲	اصول سیاست خارجی	طبق بخش چهارم و ماده هفده قانون اساسی سیاست خارجی این کشور باید بر اساس اصول برابری حاکمیتی کشورها، عدم استفاده از زور یا تهدید به استفاده از آن، مصونیت مرزها، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات، عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها و سایر موارد جهانی باشد.	*
۳	دیپلماسی سازمانی	در قالب سازمان اگو، سازمان همکاری اسلامی، موافقتنامه عشق آباد، سازمان شانگهای و سازمان ملل متحد ارتباط سازمانی دو کشور برقرار می‌باشد.	*
۴	تفکرات استراتژیک	تا قبل از دوره میرضیایف ایران در تفکرات استراتژیک این کشور جایگاه در خوری نداشت و اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف، رئیس‌جمهوری ازبکستان در حاشیه نشست سران کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در قزاقستان با دکتر روحانی خواستار گسترش مناسبات همه‌جانبه با ایران شده است.	*
۵	نسبت معنای هنجاری (شالو ده)	با توجه به سکولار بودن هنجارهای این کشور و هراس این کشور از احزاب مسلمان این کشور تضاد آشکاری در این زمینه نمایان می‌باشد.	*
۶	آینده پژوهی	آینده پژوهی در سیاست خارجی این کشور نسبت به ایران مشاهده نمی‌شود.	*
۷	الزامات ساختاربین المللی	ازبکستان از زمان استقلال به شدت تحت تاثیر محذورات ساختار بین المللی بوده است و سیاست خارجی سینوسی این کشور مداوم در حال چرخش به سمت روسیه و امریکا بوده است.	*

پیشران‌های سیاسی-قانونی ازبکستان در ارتباط با ایران که در جدول (۳) آمده‌اند مشخص می‌کنند که نظام سیاسی ظاهراً دموکراتیک این کشور و مدل تصمیم‌گیری حاکم بر این کشور وابسته به شخص رئیس‌جمهور بوده است و دوره بدبینی کریم‌اف و دوره تقریباً متعاملانه میرضیایف نسبت به حضور ایران در منطقه و این کشور موید این نکته می‌باشد و همچنین در قالب سازمان اگو، سازمان همکاری اسلامی، موافقتنامه عشق آباد، سازمان شانگهای و سازمان ملل متحد ارتباط سازمانی دو کشور برقرار می‌باشد که باز هم متأثر از بدبینی کریم‌اف و دوره تقریباً تعامل محور میرضیایف بوده است. تا قبل از دوره میرضیایف ایران در تفکرات استراتژیک این کشور جایگاه در خوری نداشت و اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف، رئیس‌جمهوری ازبکستان در حاشیه نشست سران

کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در قزاقستان با دکتر روحانی خواستار گسترش مناسبات همه‌جانبه با ایران شده است. عامل تاثیر ساختار بین‌الملل و محذورات حاصل از آن نیز بر سیاست خارجی ازبکستان در قبال ایران تاثیر منفی داشته است.

۲-۳- پیشران‌های اقتصادی

در تحلیل پیشران‌های اقتصادی ابتدا در مقدمه‌ای آمارهای کلی اقتصادی هرکدام از کشورها ذکر شده و در ادامه به تحلیل پیشران‌های اقتصادی طرفین در ارتباط با هم پرداخته خواهد شد. آمار و شاخص‌های کلان اقتصادی جمهوری ازبکستان با «نرخ رشد» اقتصادی ۵/۵ در سال ۲۰۲۱، درآمد سرانه ۶۹۰۰ دلار در سال ۲۰۱۷، «نرخ تورم ۱۰/۷ درصد در سال ۲۰۲۱»، «نرخ بیکاری» ۱۰/۵ در سال ۲۰۲۱، «رتبه فساد مالی» ۱۴۶ در سال ۲۰۲۰، موازنه تجاری این کشور با صادراتی معادل ۱۱/۴۸ میلیارد دلار و وارداتی معادل ۱۱/۴۲ میلیارد دلاری در سال ۲۰۲۰ تراز تجاری مثبت و بدهی خارجی ۱۶/۹ میلیارد دلار در همین سال که بدهی نسبتاً پایینی نسبت به منابع این کشور می‌باشد، حکایت اقتصاد روبه رشد این کشور دارد (CIA World Factbook, December 1, 2020).

جدول ۴- قوت و ضعف‌های اقتصادی، تکنولوژیکی، و زیست- محیطی جمهوری

اسلامی ایران در ارتباط با جمهوری ازبکستان

ردیف	عنوان	توضیحات	قوت	ضعف
۱	اقتصادی	<p>-مدل اقتصادی: به عقیده اندیشمندان مدل اقتصادی ایران نه بازاری و نه دولتی و از این نظر منحصر به فرد است.</p> <p>-ازبکستان در تفکرات اقتصادی ایران: ازبکستان در قلب آسیای مرکزی قرار گرفته و با هر چهار کشور این منطقه یعنی قزاقستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ترکمنستان دارای مرز مشترک دارد، دارای رتبه چهارم ذخائر طلا، دهم ذخایر مس و دوازدهم ذخایر اورانیوم در جهان و رتبه هفتم تولید اورانیوم در جهان است. یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان پنبه در جهان است. «پنبه» و «نخ از پنبه» دو محصول اصلی وارداتی ایران از ازبکستان است که مصرف گسترده‌ای در صنایع پوشاک و نساجی داخل کشورمان دارد، ازبکستان به عنوان یکی از کشورهای مهم و هدف صادراتی ایران است.</p>	*	

*	<p>۱- ژئواکونومیکی:</p> <p>- نفت: منابع غنی نفت ج.ا.ایران از پتانسیل‌های رونق همکاری‌های دوجانبه دو کشور می‌باشد. با توجه به تولید اندک نفت ازبکستان علاقه- مند به واردات نفت از ایران می‌باشد.</p> <p>- گاز: ازبکستان با ذخائر اثبات شده گاز به میزان ۱۷۹۸۰۰۰۰۰۰۰۰۰ از لحاظ ذخایر گازی و میزان تولید گاز بعد روسیه و ترکمنستان رتبه سوم را در میان کشورهای حوزه مشترک المنافع و رتبه هجدهم جهانی را دارد. ازبکستان از صادرکنندگان گاز می‌باشد و وارد کننده گاز از ایران نیست.</p> <p>- منابع آبی: ایران از طریق دریای عمان و خلیج فارس به آب‌های آزاد ارتباط دارد و می‌تواند ازبکستان را به آب‌های آزاد وصل کند و بندرچابهار هم بشدت مورد توجه این کشور می‌باشد که به همین دلیل در پیمان عشق آباد هم عضو می‌باشد.</p> <p>۲- ژئوپلیتیکی:</p> <p>- موقعیت استراتژیک:</p> <p>جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس به لحاظ استراتژیکی مهمترین کشور است و خاورمیانه را به آسیای مرکزی و جنوبی پیوند می‌دهد. همچنین تنها کشوری است که امکانات ویژه‌ای برای انتقال انرژی از آسیای مرکزی به دریای عمان و خلیج فارس دارد که این مهم به شدت بر روابط با ازبکستان تاثیر می‌گذارد.</p> <p>- اتصال جغرافیایی: ایران و ازبکستان همسایه خاکی یا آبی نیستند.</p> <p>- ظرفیت‌های حمل و نقل: ترانزیت و حمل و نقل بین‌المللی یکی از محورهای کلیدی همکاری اقتصادی طرفین بوده است. بندرچابهار یکی از پتانسیل‌های حمل و نقل برای ارتباط با کشور ازبکستان می‌باشد.</p>	زیست محیطی	۲
*	ایران در زمینه صنایع مرتبط با نفت و گاز، نساجی، وسایل کشاورزی می‌تواند همکاری تکنولوژیک با ازبکستان داشته باشد.	تکنولوژیکی:	۳

<https://santandertrade.com>, <https://economic.mfa.ir/>

پیشران‌های مندرج در جدول (۴) حکایت از این مهم دارد که ازبکستان خصوصا در دوره ریاست جمهوری سید ابراهیم رئیسی و سفر به ازبکستان جهت شرکت در نشست سران عضو پیمان شانگهای و امضای موافقتنامه‌های اقتصادی زیادی میان ایران و ازبکستان این کشور در تفکرات اقتصادی ایران از جایگاه مناسبی برخوردار شده است. پیشران‌های زیست محیطی هم که به دو بخش ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی تقسیم

می‌شوند از نقاط قوت سیاست خارجی ایران در ارتباط با ازبکستان هستند. نفت و گاز و منابع آبی سه پیشران ژئو اکونومیکی هستند که نقش مهمی در توسعه روابط اقتصادی دو کشور می‌توانند ایفا کنند. موقعیت ژئوپلیتیک ایران و قرار گرفتن در مسیر کریدور شمال-جنوب و پتانسل و نقش ایران در ارتباط ازبکستان با آب‌های آزاد و همچنین ظرفیت‌های حمل و نقل و ترانزیتی ایران در ارتباط با ازبکستان همگی از نقاط قوت ایران برای حضور اقتصادی موفق در این کشور هستند.

جدول ۵- فرصت‌ها و تهدیدات اقتصادی-تکنولوژیکی و زیست-محیطی ازبکستان در

ارتباط با ایران

ردیف	عنوان	توضیحات	قوت	ضعف
۱	اقتصادی	<p>۱- مدل اقتصادی: هرچند در سال ۱۹۹۶ گام‌های برای حرکت به سمت اقتصاد بازار برداشته شد اما در عمل به سمت دخالت بیش از حد دولت در اقتصاد انجامید و در دوره رییس جمهور جدید اصلاحاتی در جهت تبدیل به اقتصاد بازار در حال برداشتن می‌باشد.</p> <p>۲- ایران در تفکرات اقتصادی قریب‌زبانان:</p> <p>با توجه به محصور بودن ازبکستان در خشکی و قابلیت ارتباط با آب‌های آزاد از طریق ایران، برداشته شدن تفکرات ضدایرانی کریم‌اف و تغییر در اصول سیاست خارجی این کشور و ایجاد تعامل با تاجیکستان که مورد حمایت ایران می‌باشد در مجموع نگاه این کشور به برقراری ارتباط با ایران مثبت شده است.</p> <p>۳- سرمایه‌گذاری:</p> <p>اصلاحات در ازبکستان طی سه سال گذشته از ۲۰۲۱-۲۰۱۹، مانند آزادسازی بازار ارز خارجی و ایجاد هفت منطقه ویژه اقتصادی با معافیت مالیاتی برای سرمایه‌گذاران این کشور را به مقصد جذاب تری برای سرمایه‌های بین‌المللی تبدیل کرده است.</p> <p>۴- محصولات صادراتی و وارداتی:</p> <p>صادرات: گاز، طلا، مس، الیاف پنبه، نخ پنبه، ابریشم، کلراید کلسیم، سولفات آمونیم، حبوبات، مغزها و میوه‌های خشک.</p> <p>واردات: خودرو و قطعات آن، دارو، نفت، محصولات شیمیایی و پتروشیمی، فلزات و دستگاه‌های صنعتی، ماشین‌آلات</p>		

*	<p>۱- ژئواکونومیکی:</p> <p>نفت: ذخائر اثبات شده نفت در این کشور ۵۹۵/۰۰۰/۰۰۰ میلیون بشکه می باشد. که این کشور را در رتبه ۴۳ جهانی قرار می دهد.</p> <p>گاز: ذخائر اثبات شده گاز این کشور ۸۴۱/۰۰۰/۰۰۰ مترمکعب می باشد که منابع خوبی بحساب می آیند و رتبه ۱۸ جهانی را دارا می باشد.</p> <p>منابع آبی:</p> <p>ازبکستان از نظر منابع آب کشوری کم آب به حساب می آید که منابع محدود آن نامتوازن در قسمت های مختلف آن پراکنده شده اند. دریاچه آرال از منابع آبی اصلی این کشور بوده است که به علت تغییر مسیر دو رود آمودریا و سیردریا در زمان شوروی جهت کشت پنبه تبدیل به بیابانی به نام «آرال قوم» شده است.</p> <p>۲- ژئوپلیتیکی:</p> <p>- موقعیت استراتژیک:</p> <p>ازبکستان در قلب آسیای مرکزی از لحاظ جغرافیایی در محل تقاطع اروپا در غرب و آسیا در شرق واقع شده و بدین سان از موقعیت استراتژیک بسیار عمده ای برخوردار است.</p> <p>- اتصال جغرافیایی:</p> <p>ایران و ازبکستان همسایه خاکی یا آبی نیستند و مستقیماً اتصال جغرافیایی ندارند.</p> <p>- ظرفیت های حمل و نقل:</p> <p>مسیرهای حمل و نقل ازبکستان در سه مسیر اصلی شرق به چین، غرب به روسیه و جنوب به ایران منتهی می شوند. زمانی که در نیمه دوم سال های ۹۰ ارتباط ریلی مستقیم بین سه کشور برقرار شد و مسیر تجن- سرخس ساخته شد و محموله های ریلی به طور مستقیم از مبدا ازبکستان و از طریق ترکمنستان و ایران به بنادر ایران منتقل شدند. با شروع بحران کرونا و بسته شدن موقتی مسیر ترکمنستان، مسیر ایران، افغانستان، ازبکستان هم مورد استفاده قرار گرفته است.</p>	<p>۲</p> <p>زیست محیطی</p>
*	<p>ازبکستان از نظر تکنولوژی های مرتبط با نفت و گاز، صنایع غذایی، کشاورزی و صنایع معدنی می تواند روابط و همکاری های فنی و تکنیکی با این کشور داشته باشد.</p>	<p>۳</p> <p>تکنولوژیکی:</p>

تحلیل پیشران‌های اقتصادی ازبکستان در ارتباط با ایران مندرج در جدول (۵) نشان می‌دهد ازبکستان بعد از دوران کریم‌اف به سرعت به سمت خصوصی شدن گام برداشته است و با تغییر دیدگاه سیاسی این کشور نسبت به سیاست خارجی و اقتصاد مدل اقتصادی این کشور در دوره ضیایف به عنوان یک فرصت برای سیاست خارجی ایران به حساب می‌آید. ایران از نظر ازبکستان به عنوان رهگذری برای صادرات ازبکستان به حساب آمده است. با توجه به محصوریت مضاعف ازبکستان در خشکی ارتباط این کشور با آب‌های آزاد از طریق ایران امکان پذیر می‌باشد. البته در این زمینه کریدور ریلی «چین-قرقیزستان-ازبکستان»^۱ در حال تکمیل شدن است که در واقع دور زدن مسیرهای ایران به حساب می‌آید. این کریدور ۵۲۳ کیلومتر طول خواهد داشت که ۲۱۳ کیلومتر در چین، ۲۶۰ کیلومتر در قرقیزستان شامل نزدیک به ۹۰ تونل و سپس ۵۰ کیلومتر در ازبکستان خواهد بود. کریدور میانی علاوه بر کاهش زمان حمل و نقل ۷ تا ۸ روزه، مسافت ۹۰۰ کیلومتری چین تا اروپا و خاورمیانه را کاهش می‌دهد. صادرات و واردات دو کشور هم‌تکمیلی مناسبی با هم دارد.

به طور کلی ازبکستان از مزیت ثبات اقتصاد برخوردار است که همراه با اصلاحات جاری فرصت‌هایی را در بخش‌های مختلف اقتصاد از جمله خدمات مالی، ساخت و ساز یا گردشگری ایجاد کرده است. توسعه پویا منجر به افزایش تقاضا برای برق، نوسازی شبکه‌های برق موجود و زیرساخت‌های جاده‌ای می‌شود.

اصلاحات حقوقی و نهادی که از سال ۲۰۱۶ اجرا شد که شامل یک برنامه بلندپروازانه سرمایه‌گذاری دولتی، بهبود سیاست مالیاتی به ویژه کاهش بار مالیاتی بود در کنار عواملی چون منابع طبیعی (گاز، طلا، پنبه، برق آبی)، ثبات اجتماعی، سیاسی، کلان اقتصادی و مالی، قیمت نسبتاً پایین انرژی، ازبکستان، پرجمعیت‌ترین کشور (بیش از ۳۳ میلیون نفر) با شهرهای تاریخی قابل توجه در آسیای مرکزی (سمرقند، بخارا، خیوه) که بزرگ‌ترین بازارهای مصرف در منطقه آسیای مرکزی هستند، باعث رشد اقتصادی این کشور شده است. علاوه بر این موارد این کشور به دلیل مجاورت با بازارهای اصلی موقعیت جغرافیایی مطلوبی دارد و کلید کشورهای آسیای میانه است. یک توافقنامه

^۱. CKU

تجارت آزاد با کشورهای مستقل مشترک المنافع وجود دارد که دسترسی محصولات ازبکستانی به بازارهای منطقه‌ای با جمعیت بیش از ۳۰۰ میلیون نفر را بدون عوارض فراهم می‌کند (Rold And Partner, 19 May, 2021).

تحلیل پیشران‌های زیست محیطی ازبکستان نشان می‌دهد که این کشور در بخش منابع ژئو اکونومیکی صاحب منابع قابل توجه نفت، گاز، صنایع معدنی چون طلا و اورانیوم و محصول استراتژیک پنبه می‌باشد و با توجه به همکاری‌های دو کشور در حوزه گاز و این موضوع که ازبکستان یازدهمین تولیدکننده گاز دنیا است و همچنین این مسئله که این کشور از منابع نفتی کمی برخوردار است و تولید آنچنانی ندارد، امکان صادرات نفت از ایران از راه خشکی و راه آهن نیز امکان پذیر است. در بخش پیشران‌های ژئوپلیتیکی موقعیت استراتژیک و ظرفیت‌های حمل و نقل دو کشور همگی از فرصت‌های اقتصادی مناسبی جهت حضور موفق اقتصادی ایران در این کشور می‌باشد. در حوزه حمل و نقل و تزانزیت کریدور تجاری ایران به آسیای مرکزی که در سال گذشته با عبور نخستین محموله تجاری ایران به ازبکستان شامل چای و تاپر خودرو از مسیر افغانستان راه‌اندازی شد، نیز نشانگر همکاری مشترک میان دو کشور است که بر توسعه مناسبات حمل و نقل جاده‌ای از سوی مقامات دو طرف تاکید شده است.

۳-۳- پیشران‌های فرهنگی

در یک تعریف فرهنگ به محیط ساخته شده توسط انسان اطلاق می‌شود که شامل محصولات مادی و غیر مادی است که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. (Kapur, 2020: 4). کلیات فرهنگی در همه جوامع بشری شامل عناصر مادی و عنصر معنوی فرهنگی می‌شود (Macionis. et al, 2011: 53). در این قسمت پیشران‌های فرهنگی و اجتماعی موثر بر سیاست خارجی ایران شامل پیشران‌های داخلی مربوط به ایران و فرصت‌ها و تهدیدات منتج از محیط داخلی و خارجی کشورهای منطقه خاورمیانه مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

جدول جدول ۶- نقاط قوت ، ضعف فرصت‌ها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی
ازبکستان و ایران در ارتباط با هم

ردیف	عنوان	توضیحات	قوت فرصت	ضعف تهدید
۱	جمعیت و نرخ رشد آن	جمعیت ایران در سال ۲۰۲۰ به ۸۴ میلیون نفر رسیده است که در رتبه ی هفدهمین کشور پرجمعیت جهان قرار دارد. ازبکستان پرجمعیت‌ترین کشور منطقه با ۳۳/۳ میلیون نفر جمعیت در سال ۲۰۲۱ می‌باشد.	✓	
۲	هویت تاریخی	در ارتباط با هویت مشترک تاریخی میان ایران و ازبکستان اتفاقا وجود حدود ۶ میلیون تاجیک در شهرهای بخارا و سمرقند و دره فراغانه و همچنین روابط حسنه ایران و تاجیکستان شائبه زنده کردن ملی‌گرایی تاجیکی رو برای ازبکستان زنده کرده بود .	✓	
۳	افراط‌گرایی و جدایی طلبی و تروریسم	عضویت ازبکستان و ایران در پیمان شانگهای یکی از دلایلش مبارزه با تروریسم و افراط طلبی بوده است. ازبکستان به سان سایر جمهوری‌های منطقه با حکومتی سکولار هراس زیادی از اسلام سیاسی و افراطی و همچنین جدایی طلبی شهرهای تاجیک زبان سمرقند و بخارا داشته است. در این زمینه دیدگاه ازبکستان دست کم تا چند سال قبل نسبت به ایران در این زمینه مثبت و فرصت آفرین نبوده است.	✓	
۴	دین، مذهب، زبان	بیش از ۸۸ درصد مردم ازبکستان را مسلمانان تشکیل می‌دهند. زبان رسمی این کشور ازبکی است اما درصد زیادی از مردم این کشور تاجیک زبان هستند.	✓	
۵	نرخ باسوادی	ایران با ۸۶٫۹ درصد نرخ باسوادی دارای رتبه ۹۹ در دنیا می باشد که نرخ باسوادی نسبتا خوبی به حساب می آید. نرخ باسوادی در ازبکستان از سال ۲۰۱۵ به عدد ۱۰۰ درصد رسیده است.	✓	

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com/> www.indexmundi.com/
<https://www.coface.com/>.

جدول (۶) پیشران‌های فرهنگی - اجتماعی ایران و ازبکستان را فهرست نموده است که بر اساس این پیشران‌ها هر چند تاریخ و هویت مشترک، دین، و بعضا زبان مشترک در بین ملت دو کشور وجود دارد، اما نوع حضور ایران در منطقه و تمایلات تجزیه‌طلبانه تاجیک‌های ساکن این کشور مجموعا منجر به دیدگاه منفی و بدبینی ازبکستان نسبت به

ایران شده بود، با پایان دوره اسلام کریم اف و تغییر در اصول سیاست خارجی این کشور دیدگاه این کشور نسبت به رابطه با ایران مثبت شده و قطعاً پیشران‌های مذکور در رونق و استحکام این رابطه تأثیر زیادی خواهد داشت .

۴- «روندها»، «رویدادها» و «تصاویر»

روندها، رویدادها و تصاویر شناخته‌شده‌ترین واژه‌های آینده‌پژوهی‌اند که بر دو ویژگی آینده متمرکزند. روش کار در این فصل به این صورت است که روندها، رویدادها و تصاویر سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مابین ایران و جمهوری ازبکستان بررسی می‌شود.

۴-۱- روندها، رویدادها و تصاویر سیاسی

موضع ازبکستان در سیاست خارجی تأمین حسن همجواری منطقه‌ای، تشکیل کمربند ثبات و امنیت در اطراف منطقه آسیای مرکزی، بی طرفی درگیری ایرانی-آمریکایی و تحکیم روابط بین ایران و بازیگران پیشرو منطقه ای در آسیای مرکزی چون روسیه، چین، ترکیه و هند می‌باشد (Yuldasheva, 2020: 189). ایران و ازبکستان از ظرفیت‌ها و شباهت‌های عظیمی برای گسترش روابط متقابل برخوردارند. تهران و تاشکند از یک دارایی عظیم تاریخی و همچنین اشتراکات فرهنگی و مذهبی بهره‌مند هستند. استفاده از چنین ظرفیت‌هایی می‌تواند منجر به تقویت روابط بین دو کشور در زمینه‌های مختلف به ویژه اقتصاد و تجارت به نفع دو ملت شود. اگرچه تا زمانی که اسلام کریم‌اف، رئیس جمهور سابق ازبکستان در قدرت بود، درهای بهبود روابط بین دو کشور بسته بود و بنابراین همکاری لازم در روابط ایران و ازبکستان وجود نداشت (Wellman, 2012: 26). در حالی که اسلام کریم اف رئیس جمهور ازبکستان در سالهای ۱۹۹۳ و ۲۰۰۰ به ایران سفر کرد، اما بلافاصله پس از ۱۱ سپتامبر، تاشکند اولویت بیشتری را بر تعمیق روابط خود با واشنگتن قرار داد. مدت کوتاهی بعد ازبکستان به ایالات متحده این حق را داد که از پایگاه هوایی «کرشی خان آباد» خود در جنوب ازبکستان برای حمایت از عملیات نظامی «عملیات آزادی پایدار»^۱ در افغانستان استفاده کند. اکنون در دوران تصدی شوکت میرضیایف، رئیس جمهور جدید ازبکستان، تا حدودی تغییراتی در روابط بین ازبکستان

^۱. Operation Enduring Freedom

و سایر کشورها از جمله ایران ایجاد شده است. با این حال از زمان استقلال این جمهوری روابط سیاسی بین دو کشور برقرار بوده است (Wellman, 2012:26).

با شکوفایی روابط ایالات متحده و ازبکستان، تاشکند از ابتکارات اصلی سیاست منطقه‌ای ایالات متحده از جمله قانون تحریم‌های ایران و لیبی در سال ۱۹۹۶ مطلع شد. «ایلسا» برای منزوی کردن ایران و مجازات شرکت‌های آمریکایی و خارجی که به دنبال ورود به بخش هیدروکربنی ایران هستند، طراحی شده بود. بر این اساس تاشکند روابط خود را با تهران در "مسیر سریع" قرار نداد، اما در عوض با احتیاط پیش رفت. راویل سیرجانوف^۲، معاون تولید کنندگان ازبک، هفت ماه پس از حملات تروریستی در تاشکند گفت که در حالی که عدم همکاری بین اتاق تولید کنندگان ازبکستان و اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران مانع از گسترش روابط تجاری دو جانبه می‌شود، ازبکستان اخیراً پیش نویس یک توافقنامه همکاری اولیه را برای بررسی به ایران ارسال کرده بود (Yuldasheva, 2014: 7). در این دوره دولت ازبکستان در میان سایر کشورهای آسیای مرکزی، سیاست‌های نامناسب‌تری نسبت به ایران داشته و رابطه‌ی نزدیک‌تری با آمریکا و اسرائیل داشت (Karami, 2004:36).

ایران و ازبکستان همچنان در زمینه امنیت همکاری می‌کنند: مبارزه با قاچاق مواد مخدر و جرایم سازمان یافته دو نمونه از این نوع است که البته بحث مشارکت دو کشور در سازمان شانگهای نیز گویای توسعه روابط سیاسی بوده است. ازبکستان تا حد زیادی از بحث عمومی درباره غنی سازی هسته‌ای ایران و تایید قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران خودداری کرده است. در ماه مه ۲۰۰۶، اسلام کریموف، رئیس جمهور ازبکستان، علیه حملات نظامی به تاسیسات هسته‌ای ایران اعتراض کرد و از روش‌های دیپلماتیک برای حل مناقشه حمایت کرد (Wellman, 2012:21).

منوچهر متکی، وزیر امور خارجه ایران، در دیدار مارس ۲۰۰۹ با «سلیحبایف انور سعیدوویچ»^۳ معاون وزیر خارجه ازبکستان، مدعی شد که "کشورهای غربی به دلیل رویکردهای نادرست خود در مبارزه با مواد مخدر و افراط‌گرایی نگرانی بیشتری را در

¹ . Iran and Libya Sanctions Act

² - Ravil Sirjanov

³ . Salihbayev Anwar Saidovich

مرکز و غرب آسیا ایجاد کرده‌اند. محمدرضا رحیمی، معاون اول رئیس جمهور ایران، در دیدار آوریل ۲۰۱۰ با «الهام اکرام‌اف»^۱، سفیر ازبکستان در ایران، از گسترش روابط ایران و ازبکستان تقدیر کرد، اگرچه او ابراز تاسف کرد که روابط سیاسی و دیپلماتیک بین دو کشور با سطح بالای دو جانبه روابط اقتصادی مطابقت ندارد. ایران تمایل خود را برای کمک به میانجیگری برای کاهش تنش بین ازبکستان و تاجیکستان اعلام کرده است. این پیشنهاد در سفر وزیر دفاع ایران احمد وحیدی در ماه مه ۲۰۱۰ به ازبکستان مطرح شد. تاجیکستان و ازبکستان بر سر پروژه برق آبی راغون که ازبکستان - صادر کننده اصلی پنبه - ادعا می‌کند آب مورد نیاز خود را از این کشور خارج می‌کند، درگیری مداوم داشته‌اند. وزیر همچنین از دو طرف خواست برای بهبود روابط دو جانبه تلاش کنند (Tanish, 2016:34).

در ژوئن ۲۰۱۰، راه آهن دولتی ایران تهدید کرد که تمام حمل و نقل ریلی ترکمنستان که از ایران در مسیر ازبکستان عبور می‌کند، را متوقف می‌کند، مگر اینکه تاشکند به واگن‌های ریلی عازم تاجیکستان اجازه دهد بدون تاخیر از خاک آن عبور کنند. به گفته آندری تروپین، مسئول راه آهن ازبکستان، ازبکستان بیش از ۲۰۰۰ واگن باری تاجیکی را در اختیار دارد. ازبکستان چند ماه قبل از اولتیماتوم - که می‌تواند بر ۱۵۰ خودروی باری در روز تأثیر بگذارد - به دلیل مخالفت با ساخت سد سنگ توده ۲ تاجیکستان (با کمک گسترده ایران) عبور محموله ایرانی را به تعویق انداخته بود (Bishku, 2016: 81).

موضع ازبکستان بعد از روی کار آمدن شوکت میرضیایف در قابل ایران در سیاست‌های ازبکستان در زمینه تامین روابط همسایگی خوب در منطقه، تشکیل کمربند ثبات و امنیت در منطقه آسیای مرکزی، بیطرفی تاشکند در درگیری ایران و ایالات متحده و تحکیم روابط بین ایران و بازیگران برجسته منطقه‌ای در آسیای مرکزی چون روسیه، چین، ترکیه و هند نشان داده شده است (Yuldasheva, 2020: 189).

در دولت‌های یازدهم و دوازدهم روابط سیاسی و دیپلماتیک از جمله در قالب دیدارهای دو جانبه و چندجانبه بین دو کشور صورت گرفته است. با روی کار آمدن ابراهیم رئیسی و اتخاذ سیاست خارجی تمایل به شرق با محوریت اهمیت دادن با همسایگان و

¹. Elham Ikramov

عضویت ایران در پیمان شانگهای و سفر آقای رئیسی به این کشور روابط دو کشور آهنگ توسعه گرفته و قراردادها و معاهدات همکاری زیادی میان دو کشور امضا شده است.

مشاهده می‌شود که در تحلیل روابط سیاسی فی ما بین ایران و ازبکستان تا دوره اسلام کریم اف بدینی نسبت به حضور ایران در منطقه‌ی آسیای مرکزی، ترس از تقویت اسلام سیاسی و تندرو، تحریک احساسات تاجیک‌های ساکن این کشور و اختلافات با تاجیکستان موجب سردی روابط سیاسی دو کشور و رویداد ثابت سیاست خارجی ازبکستان در ارتباط با ایران بود. اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف سیاست خارجی ازبکستان دچار تحول گردید و بدینی نسبت به حضور ایران در منطقه تا حدودی کمتر شده است و این رخداد به صورت «رویدادی» بنیادین در بهبود روابط دو کشور می‌باشد که انتظار می‌رود در آینده به توسعه روابط همه‌جانبه دو کشور منجر گردد.

۴-۲- روندها، رویدادها و تصاویر اقتصادی

با وجود موقعیت استراتژیک ازبکستان و امتیاز ژئوپلیتیکی این کشور در آسیای مرکزی و نیازهای ژئوپلیتیکی ازبکستان به ایران مانند دسترسی به دریاهای آزاد، همچنان همکاری اقتصادی این دو در سطح قابل قبولی قرار ندارد (Makhmudov & Hasheminejad, 2020: 103). قفقاز با توافقات ویژه بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و شورای همکاری شانگهای تسهیل می‌شود. از اکتبر ۲۰۱۹ یک قرارداد تجارت ترجیحی بین ایران و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا اجرا شد که بر روی ۸۶۲ کالا که بیش از ۵۰۰ کالا از آن ایران به منطقه اوراسیا صادر می‌کند، تعرفه‌های کمتری اعمال می‌کند (Shaffer, 2022: 3).

ازبکستان در پروژه‌های انرژی که از طریق ایران این کشور را به خلیج فارس متصل می‌کند و با استفاده از فرصت‌های ترانزیتی تقویت امنیت اقتصادی و سیاسی منطقه کمک می‌کند، شرکت دارد. در حال حاضر بیش از ۱۲۰ شرکت مشترک ایرانی و ازبکستانی در ازبکستان وجود دارد که ۲۰ شرکت با صد درصد سرمایه ایرانی تأسیس شده است. زمینه‌های اولویت همکاری شامل ارتباطات حمل و نقل، انرژی، نساجی و

کشاورزی است. در ژوئن ۲۰۰۸ سید محمد بهشتیان وابسته تجاری ایران در ازبکستان مدعی شد که ایران ششمین شریک تجاری بزرگ ازبکستان است و در فوریه ۲۰۰۸، دولت ازبکستان تجارت دو جانبه دو کشور را سالانه ۷۰۰ میلیون دلار ارزیابی کرد. طبق بیانیه ژانویه ۲۰۱۰ مهدی غضنفری، وزیر بازرگانی ایران، انتظار می‌رفت تجارت دو جانبه برای سال ۲۰۱۰ تقریباً به ۱ میلیارد دلار برسد (Eurasianet, 2009) در جولای ۲۰۰۸ دو کشور نهمین کمیسیون مشترک اقتصادی و تجاری خود را برگزار کردند. در این کمیسیون، طرفین خواستار گسترش روابط اقتصادی دو جانبه شدند و نصیرالدین ناجیمف^۱، معاون وزیر امور خارجه، روابط اقتصادی و تجاری ازبکستان با تأیید خاطر نشان کرد که "سطح مبادلات تجاری دو جانبه از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۷ پنج برابر شده است. به گفته معاون وزیر در آن زمان تقریباً ۱۱۷ شرکت سرمایه گذار ایرانی در کشورش فعال بودند. در مارس ۲۰۰۹، منوچهر متکی وزیر امور خارجه ایران در دیدار با سلیحجاف انور سعیدوویچ^۲ معاون وزیر خارجه ازبکستان پیشنهاد کرد که ایران و ازبکستان باید برای بهبود و گسترش روابط دو جانبه خود تلاش کنند. متکی اظهار داشت که "کشورها [می‌توانند] برنامه‌ها و ظرفیت‌های خود را از طریق همکاری و استفاده از تجربیات سایر کشورها تکمیل و بهبود بخشند (Daly, 2010: 3).

همچنین تهران میزبان دهمین نشست کمیسیون مشترک اقتصادی، تجاری و صنعتی ایران و ازبکستان در ۱۷ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۱۰ بود. غضنفری، وزیر بازرگانی در دیدار با ایلهوم اکراموف^۳، سفیر ازبکستان اظهار داشت که دو کشور مشترکات بی‌شماری دارند و تأکید کرد او معتقد است که این جلسه بدون شک به بهبود روابط تجاری و ایجاد راه‌های جدید برای توسعه کمک می‌کند. غضنفری با اشاره به اینکه روابط تجاری بین دو کشور افزایش یافته است، افزود: ترکیبی از تخصص ایران در زمینه هیدروکربن‌ها و کشاورزی و پتانسیل صنعتی ازبکستان می‌تواند "به پیشرفت‌های بزرگی برسد. الیور غنیف^۴، معاون نخست وزیر و وزیر تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی، اشاره کرد که گسترش همکاری با تهران یکی از اولویت‌های دولت آن است (Bishku, 2016: 74-77). در ژوئیه ۲۰۱۰،

^۱ - Nasiruddin Najimov

^۲ - Solihbaev Anvar Saidovich

^۳ - Ilhom Akramov

^۴ - Elyor Ganiev

حمید بهبهانی، وزیر راه و ترابری ایران از تاشکند دیدن کرد تا با رستم عظیم‌اف^۱، معاون اول نخست وزیر و الیور غنیف معاون نخست وزیر گفتگو کند. در دستور کار موضوعات مربوط به حمل و نقل مانند کامیون‌های برون مرزی و همچنین موضوع گسترده‌تر تعرفه‌های گمرکی بود (Hiro, 2015: 142).

۴-۳- روندها، رویدادها و تصاویر فرهنگی

حوزه فرهنگ زیر بنای بسیاری از اشتراکات ایران و ازبکستان است و در واقع همین حوزه بستر توسعه روابط در سایر حوزه‌ها را بین دو کشور فراهم کرده است. در سال ۱۴۰۰ محمدحسن طالبیان، معاون وزیر گردشگری ایران روز چهارشنبه با فرهاد صدیق اف، معاون وزیر امور خارجه ازبکستان دیدار کرد تا امکان همکاری‌های عمیق‌تر در امور موزه‌ها و همچنین حفظ و مرمت آثار تاریخی را بررسی کند. وی افزود: برگزاری تورها در نوروز و همچنین تورهای گردشگری برای بازدید از جاده ابریشم و بازسازی بناهای تاریخی نیز می‌تواند گردشگری را در هر دو کشور ارتقا دهد. دو طرف توافق کردند سهولت روادید در حوزه گردشگری بین دو کشور را دنبال کردند (Tehran Times, 2021:14).

ازبکستان در حکم پدر فرهنگی کشورهای آسیای مرکزی، دارای گنجینه‌های بینظیر و کم-نظیری از نسخ خطی فارسی از دانشمندان و ادیبان ایرانی است. همچنین می‌توان به مراکز ایران شناسی در این کشور نظیر دانشگاه شرق‌شناسی، دانشگاه دولتی تربیت مدرس تاشکند، دانشگاه اسلامی تاشکند، دانشگاه ملی ازبکستان، دانشگاه زبان‌های جهان، پژوهشگاه شرق‌شناسی و ابوریحان بیرونی اشاره داشت. غیر از این، علاوه بر زیبایی‌های طبیعی و آثار و ابنیه تاریخی و باستانی در دو کشور، فرهنگ و آداب و رسوم مشترک دو ملت نیز زمینه مناسبی برای تقویت روابط دو کشور محسوب می‌شود (Zarghani, Ahmadi, Hakimi.2020:43).

با این حال به نظر می‌رسد دو کشور از ظرفیت همگرایی منطقه‌ای خود برای توسعه روابط در حوزه‌های غیرحساس مثل فرهنگ و اقتصاد، آنچنان که باید، بهره‌ای نبرده‌اند. یک دلیل آن این است که علایق دو کشور با توجه به نوع تهدیدات و گرایش به غرب

^۱ - Rustam Azimov

در ازبکستان متفاوت است. اسرائیل فعال‌ترین کشور منطقه‌ای در حوزه اقتصاد و به ویژه کشاورزی ازبکستان است و با اعمال نفوذ در کنار آمریکا مانع توسعه و تعمیق روابط ایران با ازبکستان است.

(۵) - راهبردهای ایران در ازبکستان مستخرج از مدل سوات

از میان پنج جمهوری آسیای مرکزی، ازبکستان بعد از استقلال سیاست خارجی سینوسی و متغیری دنبال کرده و مرتب در حال چرخش به سمت غرب و سپس سازوکارهای روسیه محور بوده است. ازبکستان یکی از دو کشور «محصور دوگانه» در خشکی در جهان است، یعنی همه همسایگان آن هم به دریاهای آزاد راه ندارند؛ تنها کشور دیگری که چنین وضعیتی دارد، لیختن‌اشتاین است. این کشور بعد از استقلال و در دوره حکمرانی اسلام کریم اف روابط سردی با ایران داشت و همواره حضور ایران در منطقه را در راستای پروژه نفوذ منفی تعبیر می‌کرد. اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف و تغییر در تفکرات سیاست خارجی این کشور نگاه طرفین مثبت و رو به جلو می‌باشد. موضع ازبکستان بعد از روی کار آمدن شوکت میرضیایف در قابل ایران در سیاست‌های ازبکستان در زمینه تامین روابط همسایگی خوب در منطقه، تشکیل کمربند ثبات و امنیت در منطقه آسیای مرکزی، بی‌طرفی تاشکند در درگیری ایران و ایالات متحده و تحکیم روابط بین ایران و بازیگران برجسته منطقه‌ای در آسیای مرکزی چون روسیه، چین، ترکیه و هند نشان داده شده است، در کل شاید بتوان با تبدیل وضعیت سیاسی این کشور به قبل و بعد کریم اف به این صورت ادعا کرد که پیشران‌های سیاسی-قانونی ایران نسبت به ازبکستان در دوره کریم اف با چربش ضعف‌ها و دوره شوکت میرضیایف اندکی به سمت نقاط قوت متمایل شده است. و همچنین پیشران‌های سیاسی ازبکستان در ارتباط با ایران در دوره اسلام کریم اف بیشتر تهدیدزا بودند و با روی کار آمدن میرضیایف و رویکردی تعاملی ایشان با جهان و از جمله ایران محیط ازبکستان بیشتر منشا فرصت برای سیاست خارجی ایران خواهد بود تا تهدید.

با توجه به مطالب فوق می‌توان ادعا کرد که راهبرد سیاسی ایران در ازبکستان در دوره کریم اف راهبرد منفعلانه «ST» یا اقتضایی بوده است که ایران سعی نموده با استفاده از نقاط قوت داخلی خود تهدیدات محیط ازبکستان را برطرف نماید. اما با روی کار آمدن

شوکت میرضیایف و رویکرد تعامل با جهان شاهد افزایش ارتباطات سیاسی دو کشور بودیم. و راهبردی که از وضعیت سیاسی فعلی ازبکستان در ارتباط با این متصور هستیم راهبرد SO یا تهاجمی و قوی می‌باشد که باید منتظر ماند و عملی شدن آن را به انتظار نشست. با قبول عضویت دائمی ایران در سازمان شانگهای قطعاً تعاملات همه جانبه دو کشور تحت تاثیر این مولفه‌ی مهم قرار خواهد گرفت.

در دوره اسلام کریم‌اف روابط اقتصادی دو کشور بسیار اندک وبدون تحرک دنبال می‌شد که می‌توان ادعا کرد ایران در این دوره راهبردی اقتصادی جهت حضور در این کشور نداشته است. اما در دوره میرضیایف ایران از شرکای مهم و برجسته جمهوری ازبکستان است، حضور سرمایه‌گذاران و شرکت‌های فنی-مهندسی ایرانی در پروژه‌های اقتصادی و عمرانی و در حوزه نانو و بیو تکنولوژی از سوی مسئولین این کشور مورد استقبال و حمایت قرار گرفته است تا همکاری‌های علمی و فنی بین دو کشور گسترش یابد. در حوزه حمل و نقل و ترانزیت کریدور تجاری ایران به آسیای مرکزی که در سال ۲۰۲۰ با عبور نخستین محموله تجاری ایران به ازبکستان شامل چای و تاپر خودرو از مسیر افغانستان راه‌اندازی شد. با توجه به محصوریت مضاعف ازبکستان در خشکی ارتباط این کشور با آب‌های آزاد از طریق ایران امکان پذیر می‌باشد. صادرات و واردات دو کشور هم هم‌تکمیلی مناسبی با هم دارد. با توجه به جمیع پیشران‌های اقتصادی دو کشور در دوره میرضیایف راهبرد اقتصادی که ایران با توجه به نقاط قوت خود و فرصت‌های ازبکستان قابلیت پیاده کردن خواهد داشت، راهبرد «SO» می‌باشد.

در بحث پیشران‌های فرهنگی ایران و ازبکستان با وجود تاریخ و هویت مشترک اما به علت دیدگاه منفی نسبت به حضور ایران در منطقه در دوره کریم‌اف روابط فرهنگی دو کشور در حد قابل توجه و مطلوبی نبود و البته ترس کریم‌اف از اسلام تندور که به ظن او مورد حمایت انقلاب اسلامی ایران بود نیز مزید بر علت گشته بود. هرچند دو کشور هویت مشترک تاریخی، زبانی و قومی داشتند اما راهبرد فرهنگی ما در ازبکستان انفعالی و از نوع ST یا اقتضایی بود. روابط فرهنگی در دوره جدید حاکمیت ازبکستان آهنگ رو به رشدی گرفته است.

۶- سناریوهای سیاست خارجی ایران در جمهوری ازبکستان: با تکیه بر پیشران‌ها، روندها، رویدادها و تصاویر این سناریوها برای سیاست خارجی ایران در جمهوری ازبکستان قابل تصور می‌باشد:

سناریوهای محتمل:

❖ سناریوی اول: «سناریوی بدون‌شگفتی»:

سناریوی بدون‌شگفتی در روابط دو کشور ادامه روند فعلی مناسبات در همین سطح می‌باشد. هرچند ایران با داشتن تجارت دو جانبه در سطح ۲۵۵ میلیون دلار و رتبه ۸ شراکای اقتصادی ازبکستان قرار دارد، اما با توجه به وضعیت پیشران‌های دو کشور و وجود فرصت‌های متنوع برای گسترش سطح روابط، این رابطه در سطح مطلوبی قرار ندارد.

❖ سناریوی دوم: «محتمل‌ترین حالت مطلوب» یا سناریوی خوش‌بینانه:

تغییراتی چون روی کار آمدن سیدابراهیم رئیسی و راهبرد سیات خارجی همسایه محور و نگاه به شرق، تغییر تفکرات بنیادی سیاست خارجی در ازبکستان با فوت اسلام کریم اف و روی کار آمدن میرضیایف و راهبرد چندبرداری این کشور و لزوم ارتباط با کشورهای منطقه‌ای، و مهم‌تر از همه عضویت ایران در سازمان شانگهای با موافقت ازبکستان انتظار می‌رود سطح روابط دو جانبه دو کشور رشد قابل توجه و مطلوبی داشته باشد.

❖ سناریوی سوم: «بدترین حالت محتمل» یا سناریوی «فاجعه»:

با توجه به تحریم گسترده ایران توسط آمریکا، احتمال عدم توافق در مذاکرات هسته‌ای ایران با غرب، شخص محور بودن سیاست در کشورهای آسیای مرکزی از جمله ازبکستان، کاهش سطح روابط دو جانبه سیاسی و اقتصادی دو کشور قابل تصور می‌باشد. سناریوهای «مطلوب (مرجح)» یا «سناریوی معجزه»:

❖ این سناریو حداکثر منافع و اهداف سیاست خارجی ایران در کشور ازبکستان

را تامین نماید. عضویت دائمی ایران در سازمان شانگهای و افزایش همه جانبه سطح روابط اقتصادی دو کشور و تبدیل شدن به شریک عمده اقتصادی این کشور سناریوی مطلوب جمهوری اسلامی ایران در ازبکستان می‌باشد.

نتیجه‌گیری

برای تحلیل و بررسی سیاست خارجی یک کشور باید به سه موضوع: استراتژی‌ها یعنی تکنیک‌ها و ابزارهای مورد استفاده، اهداف سیاست خارجی کشور و در آخر محیط بین‌المللی توجه نمود تا تحلیل سیاست خارجی کشور مد نظر با واقعیت نزدیک‌تر باشد. پژوهش سعی نموده این سه مرحله را مورد توجه قرار داده و در کنار بررسی استراتژی‌های سیاست خارجی ایران در ازبکستان به تحلیل اهداف سیاست خارجی و تاثیر محیط هم پردازد. در جهت پاسخ به مساله اصلی پژوهش که رابطه میان مقدرات داخلی جمهوری اسلامی ایران و محذورات محیطی ازبکستان در راهبردهای سیاست خارجی ایران در این کشور چگونه بوده است؟ تحلیل پیشران‌های سیاسی دو کشور حکایت از این مهم داشت که ازبکستان و ایران در دوره کریم اف روابط متشنج و بحرانی را تجربه نمودند، که ناشی از ترس ازبکستان از ایران انقلابی، احزاب افراط‌گرایی اسلامی فعال در ازبکستان که به زعم این کشور می‌توانستند مورد حمایت ایران قرار بگیرند، وجود اقلیت تاجیک در این کشور، اختلاف با تاجیکستانی که مورد حمایت ایران و نهایتاً قرار گرفتن سینوسی این کشور در رادار حمایتی ایالات متحده بود. با تحلیل پیشران‌های اقتصادی ایران و ازبکستان در ارتباط با هم باید به چند پیشران مثبت ایران اشاره کرد: ایران کشوری است با منابع غنی نفت و گاز، معادن زیر زمینی، دانش فنی مرتبط با منابع انرژی، موقعیت استراتژیک و برتر با دسترسی به آب‌های آزاد و مسیرهای انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی، عضویت در سازمان‌های اقتصادی با حضور کشورهای منطقه چون ا.ک.و. . . و در مقابل پیشران‌های منفی چون: مدل اقتصادی دولتی و ضعف بخش خصوصی، عدم توان سرمایه‌گذاری خارجی به دلیل تحریم‌های گسترده امریکا، سازوکارهای بانکی ضعیف در کشورهای منطقه، عدم برنامه‌ریزی آینده‌پژوهانه در این منطقه، عدم عضویت در سازمان تجارت جهانی اشاره نمود. و در مقابل ازبکستان دارای پیشران‌های مثبتی چون: منابع غنی انرژی، معادن زیرزمینی و

فلزات گرانبها، همسایگی با قدرت‌های اقتصادی چون چین و روسیه، محصور بودن در خشکی (مزیتی برای ایران) و پیشران‌های منفی چون: اقتصاد بسته و دولتی، فساد گسترده و عدم شفافیت اقتصادی، حضور رقبای قوی مثل چین و روسیه می‌باشند. تحلیل کلی این پیشران‌ها نشان می‌دهد محیط اقتصادی ازبکستان در ارتباط با ایران فرصتی مناسب برای حضور موفق اقتصادی ایران در این کشورها فراهم نموده است که استفاده از آن برنامه‌ریزی دقیقی می‌طلبد.

تحلیل پیشران‌های فرهنگی-اجتماعی ایران و ازبکستان حکایت از این مهم دارد که طرفین دارای هویت تاریخی مشترک، زبان و دین مشترک به عنوان پیشران‌های مثبت هستند. ایران و ازبکستان در بعد فرهنگی پیشران‌های تهدیدزایی چون تروریسم، افراط‌گرایی، جدایی‌طلبی را دارا می‌باشند که بعضاً پیشران‌های مثبت فرهنگی را تحت تاثیر قرار داده است. می‌توان ادعا کرد ریل‌گذاری حضور ایران در ازبکستان بر مبنای دیپلماسی فرهنگی بنا شده است. تحلیل پیشران‌ها در کل حکایت از وجود ظرفیت‌های مناسبی جهت حضور موفق ایران در این کشور دارد. در دوره کریم‌اف در نگاه سیاست خارجی این کشور نسبت به ایران سرشار از بدبینی فزاینده بود اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف و تحول مثبت در سیاست خارجی کشور ازبکستان، نگاه بدبینانه این کشور به ایران تلطیف شده و دو کشور با آهنگی مناسب در مسیر توسعه روابط سیاسی، اقتصادی و حتی فرهنگی گام بر می‌دارند. اما مجموعاً و با توجه به راهبردهای گذشته و حال ایران در این کشور می‌توان ادعا نمود که تناسبی معقول میان مقدورات داخلی جمهوری اسلامی ایران و محدودرات محیط ازبکستان وجود نداشته و سیاست خارجی ایران در این کشور توان استفاده از ظرفیت‌های فراوان این کشور را نداشته است که بیشتر به نگاه تردیدآمیز ازبکستان به ایران در دوره اسلام کریم اف، تحریم‌های بین المللی بر علیه ایران برمی‌گردد، اما با روی کار آمدن شوکت میرضیایف روابط دو طرف در مسیر ترمیم و توسعه قرار گرفته که نمونه بارز آن عدم مخالفت ازبکستان با عضویت ایران در پیمان شانگهای بود.

- Alanzi, S., (2018). "Pestle **Analysis Introduction**", See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/327871826>.
- Allworth, E., (2021). **Britannica, Kazakhstan**, Available at: <https://www.britannica.com>, (Access on ,7 April 2021).
- Ambosaidi, et al., (2019), "**Teacher Strategies for Effective Teaching**", Jordan, Al Masirah House for Publishing and Distribution.
- Amer, M., Daim, T. and Jetter, A., (2013), " **A review of scenario planning**", **Futures**, 2(46), 23-40.
- Ataee, F. Kozegar. V (2012). A Reflection on The Foreign Policy of The Republic of Uzbekistan from the Perspective of The Theory of Continuity, **Central Asia and Caucasus Quarterly**, 18(107), 108-138. [In Persian] .
- Barma, N, Duebin, B, Lorber, E, Whitlark, R.E. (2016). "Imagine a World in Which": Using Scenarios in Political Science", **International Studies Perspectives**, Vol. 17, No.2, 117-135.
- Bengston, David, Kubik, G. H., & Bishop, P. C. (2012), "Strengthening Environmental Foresight: Potential Contributions of Futures Research", **Ecology and Society**, Vol. 17, No. 11, 1-15.
- Bishku, Michael (2016). **Uzbekistan and the Muslim Middle East**, Villanova University Press.
- Daly, John C. K (2010). "**Trade And Transit Cooperation Increasing Between Ubekeistan and Iran**" <https://jamestown.org/program/trade-and-transit-cooperation-increasing-between-uzbekistan-and-iran>.
- Frolova, E.V., Rogach, O.V., Kabanova, E.E., Medvedeva, N.V. and Shimanskaya, IY (2017). "Tendencies and Prospects of Tourism Industry in Russia: Sociological Analysis of Stereotypes among Population during Tourism Trips", **European Research Studies Journal**, Vol. 20, No. 2, 308-320.
- Hiro, Dilip (2015). "**Inside Central Asia: A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran**", Publisher Harry N. Abrams.
- Islami, A (2016). The Application of Futurism in Earthquake Risk Management by Dividing the Return Period into Future Types, **Knowledge Quarterly of Crisis Prevention and Management**, 6(1), 48-57. [In Persian] .
- Isoherranen, V. (2012). "Strategy analysis frameworks for strategy orientation and focus", University of Oulu, Faculty of Technology, no.32, pp.27-33. **Journal For Iranian Studues**, Year 2. issue 5, pp.69-83.
- Kapur, Radhika (2020), "**Meaning and Significance of Culture**", Available at: [http:// \(PDF\) Meaning and Significance of Culture \(researchgate.net\)](http://(PDF) Meaning and Significance of Culture (researchgate.net)), (Access 2 December 2020).
- Karami, A. Keshavarzi, M (2014). **The Necessity of Future Research in Islamic Jurisprudence**, 6(4), 71-84. [In Persian] .

- Karami, J (2005). **Developments in Uzbekistan and Iran's Interests in The Central Asian Region**, Events and Analyzes Monthly,3(7),35-39.[In Persian] .
- Macionis, J., Gerber, Linda Marie (2011), **Sociology**, Toronto: Pearson Prentice Hall.
- Makhmudov, E., Hasheminejad, M. (2020). "Areas of Iran-Uzbekistan Economic Cooperation in the Belt and Road Initiative Framework", **Journal of Iran and Central Eurasia Studies**, 3(1): 103-122.
- Motti.V. V, (2017), "Sources of Futures Studies from Foresight to Anticipation", **World Futures Studies Federation**, Available at: https://www.researchgate.net/publication/318174901_Sources_of_Futures_Studies_from_Foresight_to_Anticipation, (Access 10 December2020).
- Osita, I. C., Idoko O.i R. & Nzekwe J.a(2014)." Organization's stability and productivity: the role of SWOT analysis an acronym for strength. weakness, opportunities and threat", **International Journal of Innovative and Applied Research**, Vol. 2, No. 9, 23- 32.
- Partner.
- Qasim, Q.I., (2021). "The influence of the SWOT analysis strategy on the achievement of the fifth preparatory literary class students' evaluative thinking at history", **Ilkogretim Online - Elementary Education Online**, 20 (3): pp. 584-598.
- Rocca, N. M. (2017, 22 June). Iran's geopolitics in Eurasia after the nuclear deal. *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, Available at: <https://www.veruscript.com/a/ZHTK8T/>,(Accessed on: 25/3/2021).
- Schwarz, Jan Oliver (2008), "Assessing the future of futures studies in management", **Futures**, Vol., No.12, 237–246.
- Shaffer, B. (2022)." Iran's policy toward the Caucasus and Central Asia", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Joint Center, Available at: Microsoft Word - 220830-FT-Iran (cacianalyst.org), (Accessed on: 25/1/2023).
- Tanish, Karim (2016). "Uzbekistan: towards greater cooperation with Iran?", <https://novastan.org/en/uzbekistan/uzbekistan-towards-more-cooperation-with-iran/>.
- Tavalaee, R (2014). Future Research, the Trends of Iran's Virtual Space Services in The Technological Process of Globalization Using the Delphi Method, **Globalization Strategic Studies Quarterly**,5(14),93-123.[In Persian] .
- Tehran Times (2021). "Tehran, Tashkent discuss cultural heritage ties", <https://www.tehrantimes.com/news/459018/Tehran-Tashkent-discuss-cultural-heritage-ties>.
- Wastnidge, E. (2017). "Central Asia in the Iranian geopolitical imagination", **Cambridge Journal of Eurasian Studies**, Vol.7, No. 4,124-138.
- Wellman, Ariel (2016). "Kazakhstan-Iran Foreign Relations", <https://www.criticalthreats.org/analysis/kazakhstan-iran-foreign-relations>.
- Wellman, Farrar (2012) "Uzbekistan-Iran Foreign Relations", <https://www.criticalthreats.org/analysis/uzbekistan-iran-foreign-relations>.

- Yuldasheva, Guli (2014). "Iranian-Uzbek relations in the geopolitical context of Central Asia", <https://app.box.com/s/krm5ynaex5u813if8uwdsy4rjbb0eb2m>. "Uzbek President Warns of Dangers of Possible 'Nuclear' Strike Against Iran," Eurasianet, May.
- Yuldasheva, Guli (2020), "Iran-Uzbekistan Relations in the Regional Security Context", *Asian Journal of Peacebuilding*, Vol. 8 No. 1, 187-202.
- Zarghani, H. Ahmadi, H. Hakimi, Hk. A (2020). **The Importance of The Role and Position of Cultural Diplomacy in The Development of Relations Between Iran and Uzbekistan**, *Islamic World Political Research Quarterly*, 10(2), 31-56. [In Persian] .

۱۶۵

سیاست جهانی

تحلیل روند سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال ازبکستان؛ پیشران‌ها، راهبردها و سناریوها

